

ТЕМА-РЕМАТИЧНЕ ЧЛЕНУВАННЯ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ

Швець О.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Стаття присвячена дослідженню комунікативно-прагматичного аспекту функціонування номінативних речень у різноструктурних мовах, пов'язаного з їх тема-ремаптичним членуванням. Встановлено здатність номінативних речень відображати певну комунікативну або екстралінгвістичну ситуацію, що перебуває у фокусі мовця. Виявлено, що цілісність відображення ситуації уможливується наявністю фонових знань учасників комунікації. Визначено, що зміст контексту, до якого входить номінативне речення, сприяє виявленню причин імпліцитного вираження теми цього типу речень. Доведено можливість функціонування номінативних речень в позиції теми або реми залежно від оточуючого контексту.

Ключові слова: номінативне речення, тема-ремаптичне членування, контекст, ситуація буття, екстралінгвістична ситуація.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку антропоцентричної лінгвістики передбачає вивчення мови у зв'язку з людиною, її мисленням і комунікативною діяльністю, що неможливе без звернення до комунікативно-прагматичного аспекту функціонування мови. Комунікативно-прагматичний аспект номінативних речень втілює спосіб подання інформації про ситуацію мовлення, суб'єктивний підхід мовця до вербалізації ситуації і його бажання вплинути на її результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему актуального членування речення, вираженого протиставленням теми – реми, вивчали В. В. Бабайцева [1], В. Г. Гак [4], В. Ю. Копров [10], Б. О. Серебренников [13] та інші науковці. Результати проведених ними досліджень засвідчили, що, реалізуючись у процесі мовлення, речення відображає певну комунікативну ситуацію, що перебуває у фокусі мовця (адресанта / автора / героя роману), тобто учасника спілкування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відносячи номінативні речення до односкладних, науковці виділяли у їх складі лише рему, ототожнюючи її з присудком. У нашому дослідженні вивчення номінативних речень в оточенні контексту доводить можливість їх функціонування у позиції теми або реми залежно від місця на його початку, всередині або кінці.

Метою статті є виявлення особливостей тема-ремаптичного членування номінативних речень у різноструктурних мовах, шляхом вивчення їх функціонування у контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження номінативних речень у комунікативному аспекті пов'язане з їх актуальним членуванням, здатним виявити «спосіб включення речення до предметного контексту, на базі якого воно виникає» [11, с. 239]. Ми поділяємо думку В. В. Бабайцевої, стосовно складності процесу визначення теми як у номінативних, так і в інших типах односкладних речень, особливо характерного для оповіді (монологічного мовлення), коли відсутнє питання, що актуалізує рему, та інші маркери актуального членування [1, с. 21].

У зв'язку з зазначеним вище, при визначенні теми номінативного речення вважаємо за необхідне брати до уваги контекст, в якому зна-

ходиться номінативне речення, оскільки актуалізація буття предмета можлива лише у тих випадках, коли необхідно співвіднести певний предмет або явище з оточуючим контекстом. У самому номінативному реченні тема може бути імпліцитною, проте зумовлена її знанням із ситуації (відрізка відображеної у мові дійсності з практично безмежною кількістю елементів та їх відношень) або контексту. Тему номінативного речення, як дещо відоме, можна віднести до області пресупозиції (сукупності попередніх знань співрозмовників про предмет мовлення), сформованої у процесі накопичення ідентичного життєвого досвіду учасниками комунікації або у результаті засвоєння реципієнтом інформації, поданої у вигляді тексту.

Результати проведеного дослідження доводять, що загальний зміст контексту, до якого входить номінативне речення, дозволяє пояснити причини імпліцитного характеру його теми. У більшості випадків роль контексту допоміжна – вплив на сприйняття номінативного речення адресатом як висловлювання, безпосередньо співвіднесеного з екстралінгвістичною ситуацією (референтом), в таких випадках знання теми номінативного речення зумовлене пресупозицією [12, с. 7], наприклад: англ. *Cure for a red nose. Drink like the devil till it turns adelite* [19, p. 95]; франц. *Le solitaire de dix carats! gémit Mme Rezeau* [15, p. 347]; укр. *Вчора під ножем, сьогодні на ногах!.. Вітаю вас, Гурійовичу!* [8, с. 38]. Референтами номінативних висловлювань *Cure for a red nose, Le solitaire de dix carats!* та *Вчора під ножем, сьогодні на ногах!..* є конкретні події, тема речень відома із ситуації.

Питання актуального членування номінативних речень стосується проблеми взаємодії головного члена цих речень та оточуючого контексту. Перш за все мова йде про зв'язок номінативного речення з сусідніми реченнями: англ. *Cayenne, marjoram, cinnamon. The names of lost and fabulous cities through which storms of spice bloomed up and dusted away* [17, p. 224]; франц. *Nulla réaction violente. Mon père se contente de soupirer* [16, p. 102]; укр. *Військова кафедра. Це та кімната, де їх стільки муштровано керівником кафедри, прискіпливим та педантичним майором, де так набридли їм оті військові пла-*

кати на стінах, і протигаз у розрізі, і учбовий кулемет, що темніє в кутку, з просвердленою дірочкою збоку в стволі... [6, с. 12].

Наведені фрагменти демонструють, що цілісне уявлення про дійсність у контексті досягається завдяки актуалізації номінативного речення у позиції теми висловлювання, віднесеної до області пресупозиції та сформованої у процесі комунікації або шляхом засвоєння адресантом інформації, представленої у вигляді тексту [12, с. 7; 5, с. 367]. Отже, значимість оточуючого контексту для розуміння референтної співвіднесеності номінативного речення є очевидною.

Тема у свідомості читача або слухача викликає свого роду уявлення про предмет висловлювання, реалізований у тексті номінативним реченням, який характеризується інтонацією найменування, ствердження предметів реальної дійсності. Це уможливило підвищення смислового потенціалу уривку тексту і виокремлення його констрuktивно значимих елементів.

Називаючи не окремих, дискретний образ, а всю ситуацію, номінативне речення у позиції теми є комунікативним центром висловлювання, у той час як контекст, слідуючий за ним, виражає семантику буттєвості та характеризується предикативною інтонацією: англ. *A series of rifle shots. Screen doors banged one after the other, a sunset valley, along the street* [17, р. 111]; франц. *Grincement du portail. C'est Pierrot qui l'ouvre, c'est toujours lui le premier descendu* [22, р. 161]; укр. *Наказ про мобілізацію. Слово до людей, яких війна першими кличе під кулі* [6, с. 16]. Наведені фрагменти підтверджують допоміжну роль контексту (називання деталей, за якими читач / слухач повинен відтворити сприйняту ним сцену) – вплив на розуміння номінативного речення, співвіднесеного з екстралінгвістичною ситуацією.

Проведене дослідження засвідчило, що контекстуально-зумовлені номінативні речення, характеризуючи предмет, особу чи явище, займають у висловлюванні позицію реми, тоді як тема названа у попередньому контексті: англ. *God, isn't he dreadful? he said frankly. A ponderous Saxon* [19, р. 4]; франц. *Sur le gravier rose il y a aussi un tas d'enfants. De jolis enfants* [14, р. 65]; укр. *Дивився б не надивився, як вона робить щось чи просто як вулицею йде: лице підняте, груди випнуті й руками широко розмахує, аж за спину їх закидає. І хода така пружна, замахиста* [7, с. 87]. У наведених фрагментах рематичні висловлювання *A ponderous Saxon, De jolis enfants; І хода така пружна, замахиста* предикують ознаку відносно підмета попереднього речення.

Виявленню композиційно-синтаксичних зв'язків номінативних речень у позиції реми з передуючим контекстом сприяє аналіз типів контексту, що несуть на собі логічний наголос у межах текстових фрагментів різного типового змісту. Зазвичай, логічний наголос мають контексти з предметним описом: англ. *Oh, my gosh! Nickel tablets, dime tablets, notebooks, erasers, water colors, rulers, compasses, a hundred thousand of them!* [17, р. 235]; франц. *Martine sortait des dessous-de-plat et des verres de trois tailles, et des porte-couteaux. Deux couteaux, deux four-*

chettes, des petites cuillères, des tas d'assiettes, des grandes, des petites, des creuses... [22, р. 170]; укр. *Леся почула шурхіт коло поштової скриньки і виїшла без особливого поспіху. Газета, дві рекламні листівки, державна лотерея і якийсь медичний препарат* [2, с. 566].

В описах предметів номінативні речення доволі часто бувають вкрапленими всередині контексту, виконуючи роль зв'язки між вже відомим (темою) та тим, що повідомляється про неї (ремою): англ. *Here's another thing I always carry. A souvenir of Oxford days. It was taken in Trinity Quad – the man on my left is now the Earl of Doncaster* [18, р. 71]; франц. *Les meubles n'arrivèrent qu'au mois de juin. Et avec les meubles, le service de table, la verrerie, les casseroles... D'un seul coup Daniel trouva l'appartement meublé* [22, р. 153]; укр. *І слова не добереши, щоб визначити цей колір. Сніг і вранішня зоря... Хоча й це не точно* [7, с. 138].

Фрагменти з номінативними реченнями можуть також передавати послідовний розвиток події або дії, а у сфері рематичних дій найчастіше знаходиться експресивна динаміка, що передається номінативними реченнями з рематично виділеними акціональними дієсловами та їх девербативами, приєднаними до іменниковими формами зі значенням напрямку, прислівниками зі значенням характеру дії: англ. *One day you discover you are alive. Explosion! Concussion! Illumination! Delight!* [17, р. 189]; франц. *Et un silence total s'étala sur la route, tout à coup. Un silence de théâtre* [21, р. 23]; укр. *Снує і снує люд заводський свої одвічні дороги – зі змін і на зміни, в денні і нічні... Завод, домівка, знову завод* [9, с. 269].

В окремих випадках номінативне речення у позиції реми характеризує предмет, особу чи явище, названі у контексті, що передуює номінативному реченню, і виражає відтінок припущення, переданий питальною формою номінативного речення: англ. *Ha, that's Leo Auffmann's all right! Great Expectations?* [17, р. 58]; франц. *Marie avait franchi son seuil hier soir? Une revanche contre la famille?* [20, р. 71]; укр. *Катерина, не довіряючи дійсності, бере з купки акцій один папірець і розглядає його з усіх боків, як банкнот, на який є підозріння, що він фальшивий. Чи не бутафорне часом її щастя?* [3, с. 116]. Питальні номінативні речення у наведених вище фрагментах виражають припущення або сумнів, пов'язані зі змістом висловлення у передуючому контексті.

Зв'язок номінативних речень предметної, якісної або динамічної характеристики з контекстом не орієнтований безпосередньо на ситуацію мовлення. Кінцева позиція номінативного речення у мовленнєвому відрізку визначає його предикативну функцію, а двочленність думки зберігається лише завдяки використанню при ньому контексту, який характеризує конкретну мовленнєву ситуацію у формі безпосереднього враження мовця чи спостерігача.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, номінативні речення відображають два основних типи ситуацій: ситуацію буття предмета та екстралінгвістичну ситуацію. У контексті номінативні речення у різноструктурних мовах можуть займати як позицію теми, так і

позицію реми. В одних випадках тема є відомою з контексту, що передує номінативному реченню, а номінативне речення займає позицію реми, в інших – номінативне речення займає позицію теми, а контекст, що йде за ним, є ремою.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні особливостей функціонування номінативних речень різноструктурних мов в іншому контекстуальному оточенні та поза межами контексту.

Список літератури:

1. Бабайцева В. В. Актуальное членение односоставных предложений / В. В. Бабайцева // Проблемы изучения односоставных предложений. Коллективная монография. – М. : «Прометей» МПГУ, 2005. – С. 18–37.
2. Вільде І. Сестри Річинські. Книга друга / І. Вільде. – К. : Дніпро, 1977. – 690 с.
3. Вільде І. Твори в 5-ти томах / І. Вільде. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 1 : Сестри Річинські. Книга перша. – 640 с.
4. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1973. – С. 349–372.
5. Гак В. Г. Русский язык в сопоставлении с французским: [учеб. пособие] / Владимир Григорьевич Гак. – [Изд. 4-е, стер.]. – М. : URSS : КомКнига, 2006. – 461 с.
6. Гончар О. Т. Твори: В 7-и томах / О. Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1987. – Т. 4 : Людина і зброя, Циклон. – 589 с.
7. Гончар О. Т. Твори: В 7-и томах / О. Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 5 : Тронка, Бригантина. – 487 с.
8. Гончар О. Т. Твори: В 7-и томах / О. Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 6 : Берег любові, Оповідання, Статті. – 703 с.
9. Гончар О. Т. Твори: В 7-и томах / О. Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 7 : Собор, Твоя зоря. – 656 с.
10. Копров В. Ю. Семантико-функциональный синтаксис русского языка в сопоставлении с английским и венгерским / Виктор Юрьевич Копров. – Воронеж: Издатель О. Ю. Алейников, 2010. – 328 с.
11. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок : Сборник статей. – М. : Прогресс, 1967. – С. 239–245.
12. Реферовская Е. А. Лингвистические исследования структуры текста / Елизавета Артуровна Реферовская. – Л. : Наука, 1983. – 215 с.
13. Серебренников Б. А. К проблеме сущности языка / Б. А. Серебренников // Общее языкознание : Формы существования, функции, история языка. – М. : Наука, 1970. – 605 с.
14. Bazin H. La mort de petit cheval / Hervé Bazin. – Paris : Bernard Grasset, 1950. – 247 p.
15. Bazin H. Cri de la chouette / Hervé Bazin. – М. : Progrès, 1979. – P. 327–480.
16. Bazin H. Vipère au poing / Hervé Bazin. – М. : Progrès, 1979. – P. 15–156.
17. Bradbury R. Dandelion wine / Ray Bradbury. – New York : Bantam Books, 1976. – 256 p.
18. Fitzgerald F. S. The Great Gatsby / Francis Scott Fitzgerald. – New York : Simon & Schuster, 1995. – 244 p.
19. Joyce J. Ulysses / James Joyce. – New York : Vintage Books : A Division of Random House, 1961. – 806 p.
20. Mauriac F. La fin de la nuit / Francois Mauriac. – Paris : Bernard Grasset, 1976. – 253 p.
21. Sagan F. Les faux fuyants / Françoise Sagan. – Paris : Julliard, 1991. – 256 p.
22. Triolet E. Roses à crédit / Elsa Triolet. – Kiev : Dnipro, 1981. – 255 p.

Швец А.В.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ТЕМА-РЕМАТИЧЕСКОЕ ЧЛЕНЕНИЕ НОМИНАТИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В РАЗНОСТРУКТУРНЫХ ЯЗЫКАХ

Аннотация

Статья посвящена исследованию коммуникативно-прагматического аспекта функционирования номинативных предложений в разноструктурных языках тесно связанного с их тема-ремати́ческим членением. Установлена способность номинативных предложений отображать некоторую коммуникативную или экстралингвистическую ситуацию, пребывающую в фокусе говорящего. Выявлено, что целостность отображаемой ситуации становится возможной благодаря наличию фоновых знаний участников коммуникации. Определено, что смысл контекста, включающего номинативное предложение, способствует выявлению причин имплицитного выражения темы этого типа предложений. Доказана способность функционирования номинативных предложений в позиции темы или ремы в зависимости от окружающего контекста.

Ключевые слова: номинативное предложение, тема-ремати́ческое членение, контекст, ситуация бытия, экстралингвистическая ситуация.

Shvets O. V.

National Pedagogical Dragomanov University

THEME-RHEME ARTICULATION OF THE NOMINATIVE SENTENCES IN THE LANGUAGES WITH DIFFERENT STRUCTURE

Summary

The article is devoted to the research of communicative and pragmatic aspects of the functioning of nominative sentences in the languages with different structure, which is connected to their theme-rheme articulation. The capacity of the nominative sentences to reflect a communicative or extralinguistic

situation, which is in the focus of the speaker, was established. It was found out that the integrity of reflection of the situation is provided by the background knowledge of participants of communication. It was determined that the meaning of context, which includes nominative sentence, helps to identify the causes of implicit expression of theme of such types of sentences. The author proved that nominative sentences can function as theme or rheme depending on the surrounding context.

Key words: nominative sentence, theme-rheme articulation, context, the situation of existence, extralinguistic situation.